

КУЛЬТУРА МОВЫ

ЯНКА СКРЫГАН

БЛІЗКІЯ СЭРЦУ ДУМКІ

Ёсць такая кніга: «Русские писатели о языке». Гэта не проста кніга, а хрэстаматыя, прызначаная для школ, каб думкі перадавых людзей зямлі рускай перадаваліся кожнаму новаму пакаленню, як патрыятычныя наказы шанаваць і аберагаць Радзіму. Упоравень са словам Радзіма заўсёды стаіць слова мова. Без мовы не можа быць народу. Калі памірае мова, памірае і народ, сыходзіць з гістарычнай сцэны. Добра ведаючы гэта, ад бязроднага нігілізму перасцерагаў Францішак Багушэвіч. «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі»,—пісаў ён у прадмове да свае кнігі.

Яшчэ больш энергічна такую ж думку сказаў ірландскі вучоны Дэві. «Кожны народ павінен аберагаць сваю мову больш чым граніцы, бо мова—галоўная яго абарона, куды больш моцная, чымся ўсе яго цытадэлі»,—сказаў ён. Нямала падобных думак можна знайсці і ў названай мною кнізе, у рускіх пісьменнікаў, такіх, як Пушкін, Герцэн, Бялінскі, Тургенеў, Талстой, Горкі. Праз іх мы навучыліся любіць і шанаваць рускую мову. І Расію навучыліся праз іх любіць, як сваю радзіму. У часы вялікіх выпрабаванняў, калі на Савецкі Саюз наваліліся фашысцкія дзікуны, Ганна Ахматава ў вершы «Мужнасць» як сцяг самай дарагой нацыянальнай святыні падняла перш за ўсё мову.

Мы знаем, что ныне лежит на весах
И что совершается ныне.
Час мужества пробил на наших часах,
И мужество нас не покинет.
Не страшно под пулями мертвыми лечь,
Не горько остаться без крова,—
И мы сохраним тебя, русская речь,
Великое русское слово.
Свободным и чистым тебя пронесем,
И внукам дадим, и от плена спасем
Навеки!

Я заўсёды з душэўным узрушэннем адчуваю горадасць рускіх пісьменнікаў, калі іх творы пазначаюцца такімі назвамі, як «Русский характер», «Русский вопрос», «Русские люди», «Русский лес», «Русские просторы», «Мы—русский народ». Я не магу ўявіць сабе ні аднаго рускага, які сказаў бы, што ён не любіць рускай мовы; ні аднаго французца, ні аднаго немца, ні аднаго іспанца, італьянца, які дазволіў бы сабе нешта нядобрае сказаць пра сваю мову...

З беларускай жа мовай было многа метамарфозаў. Я памятаю тыя часы, калі толькі што наладжваўся друк і кожная беларуская кніжка з'яўлялася святам. Калі Уладыслаў Галубок са сваёй трупай вандраваў з сяла ў сяло па Беларусі і людзі з вуснаў не мужыка, а гарадскога, інтэлігентнага чалавека першы раз чулі сваё роднае слова і дзівіліся, што з ім, з гэтым словам, можна паказацца ў людзі. Я сам у Слуцку бачыў тых галубкоўскіх артыстак. Маладыя,

прыгожыя, адзетыя ў вышываныя строі, яны ішлі па Пралетарскай вуліцы і весела гаманілі. Не ведаю, колькі часу я хадзіў следам за імі, слухаючы і баючыся прапусціць хоць адно слова. Памятаю, як у нейкай добрай меры беларуская мова чулася ў універсітэце, на ёй гаварылі вучоныя, грамадскія і культурныя дзеячы.

Пасля памятаю часы, калі небяспечна было сказаць «Маці-Беларусь». Памятаю, як Францішак Багушэвіч стаў рэакцыйным пісьменнікам. Як Андрэй Александравіч атрымаў спагнанне за верш, напісаны пра Кастуся Каліноўскага...

І вось зусім нядаўна я бачыў, як у кнігарні дзве дзяўчынкі-школьніцы куплялі кніжку Сяргея Грахоўскага «Гарыць касцёр». Зачарованая афармленнем, малюнкамі, фарбамі, адна пусцілася ўжо ў касу плаціць, але другая перапыніла: «Стой, гэта ж па-беларуску!» «Праўда, — згадзілася першая, — а па-беларуску я не ўмею». Мне стала шкода гэтых дзяўчатак і брыдка за іх бацькоў. Гэта ж яны, карыстаючыся нашымі дэмакратычнымі законамі, не палічылі патрэбным, каб дзеці іх ведалі мову народу, сярод якога жывуць. А без мовы яны будуць намнога бядней духоўна, можа нават эгаістычнай, бо чаго не разумееш, не дайшоў розумам і сэрцам — стараешся не любіць.

Здаецца, залетась я выступаў у Ждановічах на камсамольскім актыве. Я раскажаў, што ў нас была свая гісторыя (няўжо навучальныя ўстановы не даюць такіх вестак?), што былі Статут Вялікага княства Літоўскага, першадрукар Скарына, рэвалюцыйны дэмакрат Кастусь Каліноўскі. Камсамольцы слухалі з цікавасцю надзвычайнай, пасля задавалі пытанні, выступалі, і я быў здзіўлены тым, што ў нечым не мог разабрацца: адны з іх былі яўна рады, што надарыўся выпадак пагаварыць па-беларуску, другія не ўмелі гэтага зрабіць і як бы саромеліся і адчувалі сябе вінавата. Едучы дадому, у машыне, іхні кіраўнік сазнаўся, што беларускай мовай не карыстаецца і не бачыць у гэтым патрэбы. Я ўспомніў выступленні камсамольцаў і зразумеў, якая гэта важная рэч — асабісты прыклад кіраўніка.

На вуліцах нашага горада вывешваецца рэклама на беларускай мове. Нармальна, здавалася б, рэч. Але і тут знаходзяцца людзі, якія глядзяць на гэта як на перажытак. Хоць бы ўзяць Палац культуры прафсаюзаў, Тэатр оперы і балету, Тэатр лялек, на якіх найбольш ляжаць выхаваўчыя функцыі. Ды, мабыць, культурны фронт абслугоўваюць людзі, якія не надта ведаюць мову: вельмі многа ў рэкламах памылак — або калька, або граматычныя ляпсусы, або рускія літары ў беларускім тэксе. І ў назвах разнабой, перакладаюцца яны як каму ўздумаецца: «Снягі Кіліманджары» і «Снягі Кіліманджара»; «Саша-Сашачка» і «Саша-Сашанька»; «Маленькі ўцякач» і «Маленькі бягляк». Не надта высокі культурны ўзровень работы культурных устаноў.

Ёсць і больш сур'ёзныя рэчы: мова ў акадэмічным тэатры, які носіць імя геніяльнага Янкі Купалы. Слухаць мову з вуснаў артыстаў проста няёмка. У тэатры гэтым апошнім часам вы не пачуеце таго, што ўласціва прыродзе мовы: ні цвёрдых зычных, ні мяккага падваення, ні адкрытых галосных — усяго таго, што дае прастату і натуральнасць гаворкі. Наадварот, усё будзе выглядаць так, нібы са сцэны гаворыць чужаземец, якому вельмі цяжка прызвычаіцца да «правінцыяльных дзівацтваў».

Аб мове купалаўцаў няраз пісалася ў газетах, гаварылася на сходах. Можа было б карысна, каб калі-небудзь мы сабраліся разам — пісьменнікі і артысты — ды пагаварылі аб мове, як кажуць, з вока на вока, і строга, і шчыра, каб той, хто не разумее гэтага, нарэшце зразумеў, што гэта вельмі сур'ёзна: акадэмічны купалаўскі тэатр і купалаўская мова.

Я зрабіў бы і яшчэ адну прапанову. Паколькі купалаўцы ў быту па-беларуску не гавораць, паколькі мова беларуская ў іх з'яўляецца мовай толькі службовай, якой яны зарабляюць хлеб, паколькі яны развучыліся грамадна чытаць тэксты, то можа варта было б гэтыя тэксты — рабочыя экзemplяры — для артыстаў пісаць старым правапісам, каб прырода мовы відна была графічна. Усё-такі колішні правапіс не даваў гэтулькі прастору для валюнтарызму ў вымаўленні.

Апошнім часам мы часта і слухна гаворым пра такую катэгорыю, як культура мовы. Гэта натуральна: развіваецца грамадская думка, расце культура мыслення, павінна расці і культура слова, сказу, мовы. На жаль, мы вельмі не заўважаем сувязі гэтых паняццяў. Многія работнікі культурных і пісьменніцкіх прафесій вымушаны паступова замаўкаць, сцішацца і зусім творча паміраць толькі таму, што паступова і непрыкметна адсталі ад філасофіі часу, ад культуры мыслення і спосабу перадачы думкі. Культура ва ўсіх выпадках — гэта паглыбленне. Пісьменнік скрозь павінен ісці толькі ўпярэць часу, каб не стаць прымітывам.

Мы часта скардзімся, што нашу моўную культуру псуе газета. У гэтым ёсць праўда і няпраўда. Газетны стыль заўсёды існаваў і будзе існаваць. У газетнага стылю зусім іншая прырода і іншыя функцыі: ён перадае надзённую інфарма-

цыю не эмацыянальнай, а публіцыстычнай уласцівасці. Таму гэты стыль бадай што заўсёды павярхоўна-інфармацыйны. І бяда шмат якіх пісьменнікаў, што ў сваёй рабоце яны пераймаюць іменна гэты стыль.

З маладымі пісьменнікамі бываюць вельмі нечаканыя рэчы. На старонках газет ці часопісаў паяўляецца новае імя. З радасцю мы заўважаем, што ў літаратуру ідзе чалавек з свежымі вачыма на свет, з сваім здзіўленнем, з прастай, добрай народнай мовай. Выйшла першая кніжка, яе пахвалілі. Акрыялы чалавек пераязджае ў горад, уладкоўваецца на рабоце, недзе бліжэй да рэдакцый газет або радыё. І вось праз нейкі час пісьменніка мы не пазнаём. Свае пошукі ён лёгка падмяніў схемай, мова яго стала службова-бедная, неахайна развічана ў сваіх сінтаксічных формах, па-мадэрнісцку настаўбурчаная. Дарэчы, мадэрнісцкая настаўбурчанасць мовы асабліва чутна і відна ў паэзіі.

У свой час я вельмі прыхільна ставіўся да аднаго чалавека, здаецца, нават даваў яму рэкамендацыю ў саюз. Пасля пісаў рэцэнзію на рукапіс яго першай кніжкі. Мне падабаўся гэты хлапчына па сціслай манеры пісьма, па думцы, што прысутнічала ў кожным апавяданні. І вось цяпер выйшла яго новая кніжка. Паслухайце, якой мовай гавораць там людзі. Муж да жонкі: «Гэта справа не такая лёгкая»; вучань, не могучы рашыць задачы: «Што ж гэта на самай справе»; сябры між сабою: «Слухай, не затрымлівай, кажы аб справе»... І вось так: «справа не чыстая», «у чым справа», «прыступілі да справы», «так справа не пойдзе», «выказаць сваё меркаванне», «аказаць дапамогу», «дакладна дамовіцца» — якая духоўная беднасць! Няўжо ж такой куртатай мовай гавораць жылыя людзі? Мастацкі твор павінен несці праўду вобраза. Няправільны жэст, недакладнае слова, прыдуманая, не ўласцівая жывой гаворцы фраза — дзе ж тут у праўду вобраза паверыць?

На жаль, прыходзіцца назваць імя аўтара: гэта з новай кніжкі Яўгена Каршукова. Але ж ці толькі ён адзін так піша. Можна яшчэ бядней за яго выглядае Гаўрылкін.

Вельмі спакушае мяне пагаварыць пра мову Уладзіміра Караткевіча, робленую пад старажытную кніжнасць з такім імпэтам, што пад яе стыхію аддаецца нават лексіка сённяшняга дня. Пра асаблівасць мовы Рамана Сабаленкі — што яна надта лёгка служыць аўтару. Пра мову Міколы Лобана: народная, каларытная і сакаўная, яна, аднак, вельмі многа траціць ад стылізацыі, якая дае магчымасць недарысоўваць характары, недапісваць пейзажы, абмінаць роздум. Але такая гаворка патрабуе спецыяльнай работы.

Настойліва шукае свае мовы Валянцін Мыслівец. І яму нялёгка, бо ўвесь час ён мае справу з вытворчай тэматыкай, а рабочы стыль у нашай мове не распрацаваны. І там, дзе ў Мысліўцовых пошуках сказ ідзе ад народнай асновы, выходзіць няблага. Але, на жаль, часта пошукі падменьваюцца гатовымі штампамі з канцылярызмаў. Нават у самых лірычных мясцінах можа быць сказана так: «Закаханыя тым і адрозніваюцца ад іншых людзей, што здольныя заўважыць усё лепшае, самае адметнае ў каханай істоце, як бы глыбока яно ні было схавана». Занадта адцягнена і рацыяналістычна. А яшчэ горш тэхніцызмы: «Корпус са шпянёвай скрынкой робіш? Глядзі, тут наадварот паказана тэхналогія. Забытана ўсё на чарцяжы».

Я ведаю пісьменнікаў, якія не даюць сабе клопату запомніць, што па-беларуску трэба гаварыць дзякуй вам, а не дзякую вам; прабачце мне, а не прабачце мяне. Ведаю пісьменнікаў, якія, каб апраўдаць свае нелюды з моваю, пішуць артыкулы, у якіх сцвярджаюць, што мова рэч другарадная. Ведаю пісьменнікаў, якіх лягчэй чытаць у перакладзе на рускую мову. Ведаю пісьменнікаў, якія не чытаюць ні «Полымя», ні «Малодосці», ні «ЛіМа», якія пра палымянскі раздзел «Культура мовы» проста не чулі.

Хочацца сказаць, што ў літаратурных выданнях — і ў «Беларусі», і ў «Малодосці», і ў «ЛіМе» — работа з моваю вельмі запушчана. Па культуры пісьма часта яны не падымаюцца вышэй за газеты, а яны ж павінны быць узорам.

З культурай мовы звязаны і некаторыя недакладнасці нашых слоўнікаў і граматыкі. Старажытны горад Гродня, напрыклад, у народзе скрозь скланяўся, скланяецца і цяпер, гэтак жа як і Вільня: я быў у Гродні, паеду ў Гродню, лясы пад Гродняю. А цяпер ён запісан **Гродня** і не мае права скланяцца, як чужаземнае слова. Па-польску пішам Навагрудак, Шаркаўшчызна, Хойнікі. Больш таго, беларускае вымаўленне Слуцк, Полацк перарабілі ў Слуц і Полацк. Многія населеныя пункты пішам не так, як іх называюць у народзе: замест Дамашчы, Гольчычы, Шышчычы — Дамашыцы, Гольчыцы, Шышчыцы, невядома навошта адвучваючы людзей ад іх спрадвечнага ладу мовы.

Не вельмі пісьменна і цяпер робіцца перайменаванне паселішчаў і вуліц. Назвы гарадоў, паселішчаў і вуліц не павінны мяняцца пры перакладзе і ў вымаўленні на другой мове незалежна ад таго, які сэнс закладзены ў назве: Масква, Манрэаль, Грунвальд.

Мы пераймяноўваем па спісках, складзеных на рускай мове, і ўзаконьваем

дзве назвы: Акцябрская і Кастрычніцкая вуліцы, усё роўна як бы іх дзве. Такі парадак перайменавання прыводзіць часамі да кур'ёзаў: па-руску, напрыклад, гучыць вельмі добра вёска «Лазоревая», а па-беларуску, паколькі няма такога слова, гавораць Лазаравая; перайменаваная вёска «Сиреневая» выгаворваецца Сярэневая—вельмі далёка ад бэзу.

Справа з пераменаю найменняў паселішчаў і вуліц вельмі сур'ёзная, звязаная і з традыцыямі, і з гісторыяй, і з народнай практыкай, і вельмі шкода, што гэта робіцца без абмеркавання хоць бы з тымі людзьмі, якіх перайменаванні датычаць самым кроўным чынам: бо яны там жывуць.

Характар мае гаворкі такі, што я ўсё раблю заўвагі. Я б не хацеў, каб з гэтага нехта зрабіў вывад, што ў нас усё толькі благое. Гэта была б вялікая няпраўда. Больш таго, якраз цяпер усё духоўнае жыццё нашай рэспублікі ў самым росквіце. У росквіце і мова. У росквіце і літаратура. Самы лепшы доказ таму, што яна чутна далёка ў свеце.

Некаторы час таму назад у нашу літаратуру прыйшла даволі моцная купка прэзікаў. Яны прыйшлі неяк адразу, гуртам, гэтыя маладыя хлопцы.

Памятаю, як у зале ЦК камсамола мы абмяркоўвалі першыя творы Барыса Сачанкі. Да гэтага часу я бачу перад сабою тую дарогу, што ішла праз лес, і коніка, і чалавека, што сядзеў на калёсах і ткаў свае думы. Я быў без меры шчаслівы, што ў аўтары пазнаваўся не выпадковы для літаратуры чалавек. З рэдактара выдавецтва (а можа ён займаўся літаратураю і да рэдактарства, толькі я не памятаю?) стаў пісьменнікам Іван Пташнікаў, прынесшы з сабою ўсе пахі лесу, кветак, сонца, душу прыроды. Памятаю, як прымалі ў саюз Веча-слава Адамчыка. Я сказаў, мабыць, вельмі захлэбістую прамову, бо мяне аж перабілі, калі я рэкнуў, што ён малады, а піша можа лепш за некаторых старых. Моўчкі, спакваля, але з крынічнай бруістасцю душы і роздуму, летуценна і крыху нават нясмела паявіўся Міхась Стральцоў. Зусім нечакана прынес у літаратуру свой непаспешлівы, вельмі спакойны, апісальна-бытавы голас Уладзімір Дамашэвіч. Пазней, неяк бокам, як бы жартуючы, як бы спрабуючы голас, нават сам сабе не верачы, нечакана стаў пісьменнікам Іван Чыгрынаў. Кожны з сваім абліччам, з сваёю хадою, з сваім почыркам, і хочацца думаць, што нехта з іх, або ўсе разам, яны зрабляць новы, якасна значны крок у нашай прозе. Аднак павінна быць пастаўлена і ўмова: глыбокая сацыяльная тэма, народнасць, камуністычная партыйнасць, памножаныя на культуру прафесіі, на матчыну мову, на сокі роднай зямлі,—вось што павінна спадарожнічаць іхняму поспеху.

Вельмі важна і дарага, калі за пісьменнікам бачыш яго краіну: за Пушкіным, Тургеневым, Талстым—Расію, за Лакснесам—Ісландыю, за Экзюперы—Францыю. Дай божа, каб і праз нашы творы ўсё больш пазнавалася Беларусь.

Хочацца мне трохі пагаварыць аб мове без цеснай залежнасці ад тэмы. Проста: пісьменнік і мова. Аб тым, што яе трэба бачыць вечна ў руху, штодня працаваць над ёю, штодзень яе чуць.

Перш за ўсё скажу, што я аднойчы горка памыліўся, стаў вінаваты перад словам «прыкмета». Так і зваўся мой артыкул у «Польмі»—«Ці трэба прыкмячаць». Чыста тэарэтычнае разважанне, што літара «к» у гэтым слове лішняя, трэба лічыць негрунтоўным, паспешлівым сцвярджаннем. І «прыкмячаць» і «прымячаць»—абодва гэтыя словы раўнапраўныя і ў роўнай ступені народныя. Я рад, што пераканаўся ў гэтым і на фальклорных запісах і на людзях.

Мне шкода некаторых слоў. Здаецца, мы вінаваты перад імі, як перад людзьмі, якіх незаслужана пакрыўдзілі. Папраўдзе, зусім забыліся мы пра такое, я б сказаў, антычнае словаўтварэнне, як «прыгожае пісьменства», нават тады, калі кранаемся часоў адраджэннізму. Забываемся на «маляўнічы», цалкам падмяніўшы яго «жывапісным». Забыліся, што некалі звалі ў сябе дома «Сашачка», «Машачка», «Волечка», «Сяргейка», «Андрэйка», цяпер гэтак зваць як бы ўжо і нязручна, і лёгка пераходзім на кальку: «Сашанька», «Машанька», «Оленька», «Сярожа», «Андруша», хоць адчуваем, што калька выходзіць груба, бо гэтыя імёны патрабуюць культурнага рускага вымаўлення: «Сережа», «Андрюша». Пішам не ўласцівае складу мовы «любві» замест паўнакроўнага «любаві». Гуляе па нашых творах абсалютна кніжная, калькавая «прыгажуня» (часамі нават з падвойным «н»), замест народнай «красуні», і зусім дзікі «прыгажун». Не будзем лічыць неэстэтычным і прыгадаем, як звалі дома кароў: «Краска», «Красуля», «Красуня», толькі не «Прыгажуня». Гэтак жа груба і саманадзейна гуляе слова «лаяцца», якім мы карыстаемся без меры, нават тады, калі трэба сказаць «накрычаць», «наварыцца». Шкода слова «кавярня», якое падмянілі «кафэ» або зусім чужым і далёкім «кафетэрыем». Усё радзей мы сустракаем «цырульню», «кнігарню». Замест ёмістага «мястэчка» паявілася вельмі безаблічнае, канцылярскае словазлучэнне «пасёлак гарадскога тыпу». Пасля Кузьмы Чорнага пачынаем адвыкаць ад слова «інтэрас». Для фізкультурнікаў прыдумалі ніколі не ажывелае «варатар», калі на яго месцы смела мог бы спраўляцца з работаю «брамнік», бо па сваёй непасрэднай спецыяльнасці «прывратніка» яму

цяпер няма чаго рабіць. Незаслужана забылася «гута», стаўшы толькі «шкло-заводам», сточаным з двух слоў, бо гаварыць раздзельна «шкляны завод» аж няёмка: ён жа не са шкла. Апярэджваем нават газеты, пішучы «дальні» замест «далёкі» ці «дальшы». Зрабілі вельмі непаваротлівае слова «наведвальнік», якое можа лепш было б пісаць «наведнік». Забыліся, што нітак і іголак «машынных» няма, а ёсць «машыновыя» іголки і ніткі. Што дзяцей і ўсякую жыўнасць не «росцяць», а «гадуюць». Усё трымаем у чужаземных такіх словы, як «паліто», «піяніна», «кіно», бо не дазваляем іх скланяць, а ў народзе іх усё роўна скланяюць. Злоўжываем, трацім адчуванне праўды і меры ў газетных артыкулах і ў мастацкіх творах, называючы персанажаў абавязкова па імя-бацьку. Па імя-бацьку называюць чалавека, калі звяртаюцца да яго, дзе ў форме велічання выказваецца пашана. Згадаем, напрыклад, Талстога: нялёгка будзе нам успомніць, як звалі па бацьку Балконскага ці Карэніна, а гэта ж былі патомныя дваране, прадстаўнікі высокага свету, дзе з імем абыходзіліся па строгіх нормах этыкету. А мы з гэтым так перастараліся, што велічам кожную калгасніцу, дзе менш за ўсё велічанне ў модзе. «Мар'я Іванаўна Яворская працуе даяркаю...», а тую Мар'ю Іванаўну завуць куды прасцей: «цётка Мар'я». Літаральна перакладаем такіх рэчы, як КВН, на КВЗ—«Клуб вясёлых і знаходлівых»,—не чуючы, што гэта ненатуральна, што само просіцца тут сказаць «Клуб вясёлых і дасціпных». Насуперак ладу мовы, перакладаем і назвы п'ес у тэатрах: «Патрабуецца лгун», «Мешчанін у дваранстве», калі просіцца сказаць «Патрэбен ілгун», «Мешчанін у дваранах».

Не вельмі добра чытаць, калі пра жанчыну мы пішам як пра мужчыну: «На сходзе выступіла дэпутат Іванова», Аперацыю зрабіла доктар Сіняўская», «Калектыў узначаліла інжынер Зайцава». Нормы такіх нашай мове робяцца сілком. У народзе гавораць: доктарка, дэпутатка, брыгадзірка, касірка, сакратарка. Ці не падумаць нам, што такая форма мае куды большае права на норму.

Яшчэ мне хочацца сказаць, што знікае гістарызм у назвах калгасаў. Уяўляю сабе, як было б добра, каб іх называлі па назве цэнтральнага сяла—Рудня, Волма, Вясея; і не было б паўтораў у назвах, і асталася б прывязка да зямлі, да геаграфіі. Быў я нядаўна ў сваіх краях, у Слуцку. Сакратар райкома раскаваў мне пра заможныя калгасы, называючы іх «Першае мая», «Дзяржынскага», «Арджанікідзе», а я не мог нават уявіць, дзе яны, у якім баку, бо такія назвы я ўжо сустракаў і ў іншых раёнах.

Мова іграе вялікую ролю ў рэчах і малых і вялікіх, за ёю стаіць яснасць і канкрэтнасць нашага мыслення. Літаратура без мовы наогул існаваць не можа, бо мова—сродак будавання твора, праз яе відзён інтэлектуальны свет і вобразаў і самога пісьменніка. Я ўпэўнены, што чым далей, тым усё менш і менш будзе твораў, напісаных слабенькай, шэрай, павярхоўнай мовай, бо такой мовай не пакажаш глыбіні і велічы часу, які ў сваім пяцідзясяцігоддзі змяшчае цэлую эпоху.